

3. Казьмин В.Д. Грязелечение. Серия «Панацея». Ростов н/Д: Феникс, 2001. – С. 9-83.
4. Олефиренко. Грязелечение – пелоидотерапия // Водолечение. – 3-е изд. – М.: Медицина, 1986. – С. 210-281.
5. Требухов Я.А. Лечебные грязи и минеральные водоемы // Курортотечение и физиотерапия (руководство) под ред. В.М. Боголюбова: в 2 томах. – Т. 1. – М.: Медицина, 1985. – С. 128-136.

Ю.О.ТИМОШЕНКО

ПРОБЛЕМА ТІЛЕСНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ ХХ СТ.

Автор статті розкриває бачення філософами ХХ ст. проблеми тілесності людини

Автор статьи раскрывает видение философами ХХ века проблемы телесности человека.

The author describes the vision of human body problem in the philosophy of the XX century.

Постановка проблеми. Досвід початку ХХІ ст. дає підстави говорити про те, що успішність досягнення поставленої мети багато в чому залежить від того, наскільки людина усвідомлює можливості самовияву себе як тілесної істоти, здатна реально оцінити роль тілесної компоненти в процесі саморозвитку й самовдосконалення. Філософія ніколи не залишала поза увагою дискурс тілесності в контексті аналізу людського буття. Це поняття у філософській літературі віднайшло своє постійне місце зі стародавніх часів і не залишає його по сьогоднішній день. Звичайно, що упродовж такого поважного віку вказані поняття зазнали відчутних змін і метаморфоз, водночас наповнилися таким змістом, розуміння якого вимагає нового прочитання.

Зв'язок з науковими темами, планами. Робота виконана в межах планової теми НДР № 1.2.7.5п кафедри соціально-гуманітарних дисциплін «Сучасна соціально-філософська парадигма фізичного виховання і спорту» (державний реєстраційний номер 0108U000908).

Методи дослідження. Теоретичний аналіз феноменології тілесності; аналіз наукової літератури.

Результати дослідження та їх обговорення. Філософія не задовольнилася наданим їй за статусом пріоритетом в осмисленні духовно-соціальних чеснот людини, і саме з причини абсолютизації останніх різко поставила питання щодо необхідності реабілітації природи людини, зокрема її біологічної субстанції (тіла) як такої, що не може бути редукована до, нібито, образливої для людини "рудиментарної недоречності" (1), чи до розуміння тіла як сукупності істот-машин, які займаються міжклітинними розрахунками, постаючи водночас їх виробником і продуктом (2).

Відповідно до своєї мети філософія, на думку Л.Жарова, "не займається вивченням ні тіла, ні організму людини самих по собі в їх внутрішній будові (це складає сферу інших наук), а способом включення тілесного буття у світ людини, у культуру і суспільні відносини, у діяльність і протиріччя, що тут постають" (3). Отже, тілесність, з філософського погляду, розкривається через аналіз способів виявлення людиною природної форми її буття (тілесної організації), соціальних і сутнісних характеристик. Підкреслюється, що спосіб включення індивіда до суспільного життя безпосередньо впливає не лише на становлення й розгортання його потенцій тілесності, але й духовності. Відтак тілесність, як продукт саморозвитку природної основи людини, розглядається як природно-культурний феномен іманентно соціального походження. А це значить, за автором, що взяте навіть з боку своєї фізичної (субстратної) організації (як живе і здорове) тіло постає не більше, як "заготовка" для формування людини, що може бути заповнена будь-яким соціальним змістом. Припускається, однак, що зміст цього наповнення, а, відтак, і повноцінна актуалізація природних і духовних потенцій людини, залежатимуть від стану самої "заготовки": повноцінності або ушкодженості матеріального субстрату психіки (мислення).

Розгортання людиною у предметній діяльності своїх природних (родових) сил (можливостей) зовсім не виключає факту розвитку останніх у відповідності з притаманними їм закономірностями. Це дає підставу виокремлювати завдання вивчення специфіки (логіки) розвитку тіла людини, а саме – специфіки тілесного буття у контексті цілісного акту, життєдіяльності (способу життя, праці, спілкування, пізнання) особистості.

Цікавими видаються погляди Л. Жарова, щодо місця тілесності у структурі самосвідомості людини. Зокрема, він зазначає, що тілесність як матеріальна основа свідомості і самосвідомості (як

продукт суспільних відносин) "усвідомлюється самою людиною передовсім як первинна цінність, що складає основу "Я". Формування суб'єктно-об'єктних відношень починається, на думку Л.Жарова, з усвідомлення єдності «Я» і тіла, стану «мого» тіла в низці інших. Отже, підсумовує автор, пізнання й оцінка світу включає до себе у якості вихідних моментів пізнання і оцінку тілесних феноменів та їх проєкцію на предметний світ" (4).

З наведеного вище заслуговують на увагу два моменти: розуміння тіла як основи особистісного «Я» і момент ціннісного ставлення людини до власної тілесної організації. У першому випадку маємо факт відтворення традиції розглядання тіла як сутнісної характеристики (основи, «суб'єкта особистості») «Я», закладеної, зокрема, у філософії Л.Фейєрбаха й у межах так званого ієрархічного персоналізму В.Зеньківського (тіло як жива і органічна частина особистості, що слугує «провідником у зовнішньому виявленні того, що наповнює її з середини») (5). У другому – філософський інтерес виносить категорію тілесності у площину ціннісно-сислової проблематики, яка складає водночас особливий предмет уваги сучасної психології.

В одній зі своїх робіт В.Тищенко зазначає, що тілесність як первинна цінність, тобто така, що дається людині природою спонукає її до актуалізації практичного ставлення до тіла. Більше того – ще й до перетворення його у ціннісне утворення другого порядку, а отже у феномен культури. Ціннісний зміст, сенс тіла розкривається людині на полюсі опозиції "життя-смерть", або "здоров'я-хвороба". Звідси, на його думку, ціннісні орієнтації щодо власного тіла розташовуються на двох екстремумах: – безціннісного ставлення через неусвідомлення людиною (головним чином дітьми) змісту смерті (як руйнування тіла) і "надціннісного", в разі патологічних відхилень, за якими тіло, його стан захоплює цілковито увагу людини, перетворюючись у життєву домінанту. Отже, продовжує автор, тіло у своїй цілісності і тотальності, постає для суб'єкта вихідною інстанцією по відношенню до якої і відбуваються будь-які ціннісні атрибуції особистості. Ба більше, "все, наполягає філософ, що не є "тіло" і ним бути не може, немає цінності". Таким чином, в разі втрати людиною ціннісних орієнтацій, то і "сам суб'єкт для себе може виявитися річчю у певному порядку речей". В такому разі "цінності підмінюються "інвентаризацією" майна, з-посеред якого міститься і тіло людини, а відтак і вона сама як суб'єкт" (6). Іншими словами, той спосіб, яким людина маніфестує себе у предметному і соціальному світі визначається характером (типом) ставлення її до свого тіла як самоцінності, а отже і ставленням до себе як до найближчої потенції життєвого самоздійснення.

За висновком Л. Газнюк, осмислення феномену тілесності стає можливим лише за умов аналізу історико-культурної еволюції включення тілесної даності людини у тканину суспільних відносин, або у процес "окультурення" тіла (7). Втім, парадокс полягає в тому, що у результаті цього процесу тілесність, в кінцевому результаті, опинилася не на горі, а в низу культури і перетворилася на зламі тисячоліття, за влучним виразом В.А.Шкуратова, у "синтезований машинно-інформаційний артефакт", тіло перетворилося у поняття тіла (8). Зважаючи на поступ генної інженерії, косметичної хірургії, а також створеної технічним прогресом «гіперреальності» (Ж.Бодрийяр), заперечити цю тезу важко. Більше того, можемо говорити навіть про посттілесність як феномен постмодерного світу.

Впродовж історії розуміння живого тіла і, відповідно, тілесності зводилося чи то до механічної сукупності морфо-фізіологічних характеристик, (чи, за більш точною дефініцією В.Шкуратова, до "відібраного еволюцією товариства органів, резервуару енергії, інструменту будь-якої активності біологічного виду" (9)), з одного боку, і зведення тілесності до "конститутивної процедури чистої свідомості" (Є.Гуссерль) – з іншого. Отже, питання "що є "нерозібрана" тілесність конкретної живої істоти" (В.Шкуратов) виступає одночасно і питанням щодо сутності людини, її тілесної самості (індивідуальної тілесності), як ця остання проявилася у становленні особистісної ідентичності в конкретно-історичних умовах її життєдіяльності.

Стверджується, зокрема, що шлях до так званого "метафоричного" тіла розпочався з часів античності, яка перетворила "натуральну тілесність" (живе тіло) первісного суспільства у естетичний предмет, тим самим позбавивши його внутрішньої сторони. Зосередившись на зовнішності (габітусі) тіла античність усталила природну тілесність людини, створила з неї канон, взірець, "вторинне тіло", інакше кажучи – предмет споглядання, застиглу у формі чуттєвість. Абсолютною ж для античної людини, за висновком відомого фахівця античності А.Лосева, є "не почуттєво-матеріальне тіло людини, але чуттєво-матеріальний космос" (10). Таким чином, на наше переконання, поняття тілесності не отримало у античності свій самостійний статус, як це подекуди стверджується фахівцями (до речі, з посиланням на висловлювання того ж А.Лосева (11)), але розглядалося органічною частиною такої собі "межової узагальненості" як Космос (12).

Середньовіччя розколало цілісність людини не лише на душу і тіло, але й розповсюдило принцип дуалізму і на саме тіло: на зовнішнє (поверхню) і внутрішнє. Перше (зовнішнє, корпоратура,

габітус) увібрало ознаки, спрямовані на номінацію "фактурних" споглядальних фізичних характеристик тілесності. З феноменологічного погляду, це розуміється як умова трансформації зовнішнього сприйняття у внутрішнє, як матеріальна річ, що "вмонтована" між зовнішнім матеріальним світом і суб'єктивною сферою, як орган побудований поглядом Другого, як знак, засіб виявлення внутрішнього, його провідник тощо. Зі свого, боку внутрішнє тіло отримало статус "незримого", моменту самосвідомості "Я", умови зв'язку з зовнішнім світом носія відчуттів, коротше, за влучним виразом О.Бурової «зсередини вразливої тілесності» (13), або, за М. Мерло-Понті, «анонімною суб'єктивністю» (14).

«Надсоматизм машинної епохи» (за В. Шкуратовим), а згодом й інтелектуалізм ХХ ст. змусили «замовкнути» тіло, перетворили його в об'єкт дослідження, у природний феномен серед багатьох інших, що їх надала природа в користування. При цьому поза предметом аналізу дослідників залишилися особливості самосприйняття (переживання) людиною власної тілесності як фактора особистісної (життєвої) цінності. Адже, як слушно зауважує В.Шкуратов, природа і культура не позбавляють людину самостійних зусиль, спрямованих на визначення власної тілесної самості у особистісному саморозвитку, у просторі своїх стосунків зі світом людських відносин. «Окультурення» тіла у процесі соціалізації індивіда не обмежується дотриманням ним здорового способу життя (чи досягненням прийнятих у суспільстві уявлень щодо фізичної досконалості), тобто рівнем соціальної відповідності, анонімної щодо цільових орієнтацій, що забезпечують особистості відчуття вкоріненості у світі в якості самодостатньої, самоцінної істоти з її тілесними чеснотами як сутнісними силами процесу самовизначення.

У тій мірі, як уявлення про тілесність зазнає впливу культури, так само й остання не залишається поза впливом із боку уявлень людини щодо власної тілесності. Це проявляється у виборі людиною життєвої лінії, сфери взаємодії з соціумом і свого місця у ньому, у рефлексії людиною «усього сущого» (15). Тілесність як регулятор свідомої організації людиною власної життєдіяльності (16), як сутнісна характеристика особистісної ідентичності (17) займає у літературі останнього часу все помітніше місце.** Це зумовлено тим, що тілесність починають розглядати як іманентну складову сучасних уявлень про людину, яка здатна розвивати свої тілесно-духовні потенції по за будь-яких обмежень щодо самореалізації, свого покликання і життєвого призначення.

Прикладом осмислення співвідношення живого тіла з душевним (духовним) началом під впливом якого воно втрачає свою «грубу тілесність», перетворюючись з номінативного «вмістилища душі» в утворення, душа якого «завжди вимолює прославлення свого прояву» (18) слугують праці таких українських діячів доби бароко, як Г. Кониський, К. Сакович, І. Гізель, С. Яворський. Їм же належать і перші спроби надати тілу ознаки природовідповідності, порушенням якої визначалась приналежність людини до стану «відвернутих» або «прославлених». Термінологічним еквівалентом даної класифікації слугували, зокрема, такі поняття, як тіло і плоть, застосування яких у літературі відбувається подекуди в одному синонімічному ряду.

На цю обставину звертав свого часу відомий російський релігійний філософ Вл. Соловйов. За ним, плоть, (і навіть тваринна душа сама по собі), як «буття, що не володіє собою, буття, що розпливається у зовнішності» не є фізичним організмом, а виступає таким його збудженням, що виходить за межі свого страждального (потенційного) стану і через те постає перешкодою виявлення духу людини, перетворюючи її у «непотрібний додаток фізичного процесу» (19). Аскеза полягає таким чином у тому, аби стримати себе від згубних наслідків впливу плотського начала (первинних потреб, за сучасною термінологією) яке виявляється у хтивості, надмірному захопленні їжею, алкоголем, сном, що врешті-решт призводить до втрати людиною своєї свободи і активності, спрямованої на утвердження у бутті ідеї добра як сенсу життя). В даному контексті, тіло, як орган виявлення плоті і духу, отримує за собою право визнаватися «храмом духу» (оскільки, за Вл.Соловйовим, безглуздо не визнавати їх «безперервну взаємодію»), що володіє плоттю і зберігає тим самим своє самовладання і зверхність.

Відтак тіло, навіть із аскетичної точки зору, що визнається і у Святому Письмі, може отримувати такі високі епітети як «духовне», «небесне» і «прославлене»; в цьому випадку осуду і боротьби потребує не тіло, через яке людині, навіть «високого духовного розвитку» нема чого соромитися, а переймання нею тілесними стосунками (тваринної природи) (20). Інакше кажучи, умертвінню має підлягати не само по собі тіло як знаряддя духовного життя, а полон і невільництво, у яке потрапляє людина, що не бажає, або не вміє вгамовувати природні (плотські) нахили.

Зважаючи на таке тлумачення Вл.Соловйова, тіло вивільняється від усіх тих принизливих епітетів, що надавалися йому Середньовіччям, і займає місце серед понять, що заслуговують на поважне ставлення навіть з боку таких естетів людської думки як філософи. Тілу, таким чином, був

повернений філософський статус, а науковцям, передовсім суспільнознавцям, надана можливість «показати пафос наукового дослідження, провідний мотив пізнавального пошуку, пов'язаний із призначенням людини, її міркуваннями про смисл життя» (21).

У сучасній східноєвропейській релігійній філософії, попри певні диференціації лексичного порядку – «визначне зняття духу» (22), «просторове» утілення душевного життя» (23) – засадничі орієнтири у тлумаченні тіла залишаються майже незмінними. Маємо констатувати, що відверто догматичний характер останніх практично унеможлиблює розгорнуті розмірковування щодо їхнього евристичного потенціалу.

Висновки. У час коли тіло перестало бути константою є всі підстави говорити про реалії доби посттілесності, де людина може народитися чоловіком, а померти жінкою. Це вже норма постмодерного світу де, перефразовуючи відомого соціолога, дійсним є лише те, що визнано дійсним, і де навіть свою тілесність необхідно доводити. Якщо так ітимуть справи й надалі можемо втратити і саму людину. «Недооцінювати те, що дає нам сама природа, означає недооцінювати і саму природу. Людина не може відриватися від природи, а тим більше протиставляти себе їй. Вона не повинна забувати, що сама вона – природна істота, сама – продукт її розвитку» (24). На цьому фоні, повернення людини до досвіду рефлексії власного тілесного потенціалу виступає необхідною складовою створення нею чітких життєвих проєктів, забезпечення дійсно цілісного процесу самопізнання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Киселев Н.Н. Философия экологии и мировоззренческие сдвиги современности // Философская и социологическая мысль. – 1996. – № 1-2. – С.30-48
2. Морэн Э. Дух и мозг // Современная наука: познание человека. – М.: Наука, 1988. – С.63-81
3. Жаров Л.В. Человеческая телесность: философский анализ. – Ростов: РУ, 1988. – С.5
4. Жаров Л.В. Человеческая телесность:... – С. 68
5. Лосский Н.О. Учение о перевоплощении. Интуитивизм. – М.: прогресс, 1992. – 208 с.
6. Тищенко В.И. Природа человека и современная наука // Современная наука: познание человека. – М.: Наука, 1988. – С.89
7. Газнюк Л.М. Модифікації тілесності в соціокультурній реальності // Автореф. Дис... канд. філос. наук. – Харків, 1993. – 17 с.
8. Шкуратов В.А. Историческая психология. – Ростов-на-Дону.: «Город N», 1994. – 288 с.
9. Шкуратов В.А. Историческая психология... – С. 202
10. Беседа с профессором А.Ф. Лосевым // Вопросы философии. – 1984. – № 1. – С.144
11. Газнюк Л.М. Модифікації тілесності... – С.12
12. Лосев А.Ф. История античной эстетики (ранняя классика). – М.: Высшая школа, 1963. – 583 с.
13. Буров О. Метафізика зору: про діалог речового й тілесного // Філософська думка. – 1998. – № 3. – С. 16-33
14. Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века. – Томск.: Водолей, 1998. – 320 с.
15. Мягкова С. «Человек телесный» в литературе средневековой Руси // Человек в мире спорта. Новые идеи, технологии, перспективы. Тезисы докладов Международного конгресса. Москва, 24-28 мая 1998 года. – Т.1. – М.6 Физкультура, образование, наука, 1998. – С. 194-196
16. Пономарчук В. Телесность человека : социально-философский подход // Человек в мире спорта. Новые идеи, технологии, перспективы. Тезисы докладов... – С. 207
17. Мразек Й. Спорт, здоровье и концепция тела: социологический подход // Человек в мире спорта. Новые идеи, технологии, перспективы. Тезисы докладов... – С. 7-8
18. Кониський Г. Філософські твори: У 2 томах. – К.: Наукова думка, 1990. – Т.2. – 576 с.
19. Соловьев Вл. С. Оправдание добра. Нравственная философия // Собрание сочинений. – Т.VII. – С.-Пб.: Издание Товарищества «Общественная польза», 1903. – 677 с.
20. Там само.
21. Роменец В. А. Історія психології XVII століття. – К.: Вища школа, 1990. – С. 5
22. Войно-Ясенецький В.Ф. (архиепископ Лука). О духе, душе и теле. – Сыктывкар: Пролог ЛТД, 1993. – 101 с.
23. Лосский Н.О. Згадувана праця.
24. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. – М.: АН СССР, 1957. – С. 302